

Reflexe přípravy na odchod z institucí dětských domovů do přirozeného sociálního prostředí mladými dospělými¹

REFLECTIONS OF PREPARATION FOR LEAVING THE INSTITUTIONS OF CHILDREN'S HOMES IN THE NATURAL SOCIAL ENVIRONMENT BY YOUNG ADULTS

Petra Anna-Marie Blahová (Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity)

ABSTRAKT

CÍLE: porozumět, jak sami mladí dospělí, kteří se připravují na odchod z dětských domovů nebo nedávno tento opustili, interpretují význam této přípravy pro jejich budoucí samostatný život. TEORETICKÁ VÝCHODISKA: Participativní přístupy v sociální práci a zákonné normy, z nichž plynou důvody umístění dítěte do institucionální péče dětských domovů a příprava na odchod z náhradní péče. METODY: Pro analýzu dat byla využita zakotvená teorie. VÝSLEDKY: V situaci přípravy mladých lidí na odchod z péče figurují zejména projekty, které jsou nejsignifikantnější součástí přípravy bez ohledu na věk a fázi tranzice mladého člověka, její další součástí jsou aktéři, kde nejvýznamnější úlohu mají zejména vychovatelé, ředitelé a zástupci dětských domovů. Úlohu v období přípravy má také studium, zkušenost mladých lidí s pobytem na „garsoniére“, pokud zde žili, peníze a finanční gramotnost, vlastní iniciativa, možnost ubytování po odchodu z péče. K těmto faktorům posilujícím přípravu mladých lidí z péče na život stojí v opozici následující faktory. V období přípravy je problematické střídání sociálních pracovníků těsně před odchodem mladých dospělých z péče. Dalšími překážkami jsou neznalost institutu kurátora pro dospělé, překotný odchod, konflikt v dětském domově, nedostačující komunikace o přípravě a nefungující rodina. IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI: Edukovat mladé lidi blízké věku odchodu z péče a mladé lidi, kteří zůstávají v dětském domově po dosažení zletilosti, o kurátorovi pro dospělé, umožnit tím vznik raportu a důvěry mezi mladým člověkem a kurátorem pro dospělé. Zapojit více sociálních pracovníků do přípravy, zejména sociálního pracovníka v dětském domově, případně tuto složku posílit. Snažit se omezit střídání sociálních pracovníků v období přípravy na odchod.

KLÍČOVÁ SLOVA

mladí lidé z péče, absolventi péče, dětské domovy, tranzice z péče, sociální práce, sociální pracovníci, kurátor pro děti a mládež, kurátor pro dospělé, ohrožené děti

ABSTRACT

AIMS: To understand how young adults themselves, who are preparing to leave or have recently left children's homes, interpret the significance of this preparation for their future independent life. THEORETICAL BACKGROUND: Participatory paradigm in social work. METHODS: Grounded theory was used for data analysis. RESULTS: In the situation of preparing young people for leaving care, there are mainly projects that are the most significant part of preparation regardless of the age and stage of young person's transition, its other part are actors, where the most important role is played by educators, principals and children's homes. Education is as well an important part in the prepara-

1 Tato práce byla podpořena projektem Ostravská univerzita — Studentská grantová soutěž specifického univerzitního výzkumu (SGS003/FSS2020).

tion period, for young people with the experience of staying in an “apartment” this experience, money and financial literacy, own initiative, accommodation after leaving care. During the preparation period, he also encounters the rotation of social workers just before leaving care, ignorance of the adult curator, abrupt departure, conflict in the orphanage, failure to report that the preparation is starting and a dysfunctional family and no / communication about the preparation. IMPLICATIONS FOR SOCIAL WORK: Educate all young people about the adult curator, involve him earlier in the preparation process, thus enabling the creation of a report and trust between the young person and the adult curator. Involve more social workers in the preparation process, especially a social worker in an orphanage, or strengthen this component. Try to limit the rotation of social workers in the period of preparation for leaving.

KEYWORDS

young people from care, graduates of care, children’s homes, transition from care, social work, social workers, curator for children and youth, curator for adults, vulnerable children

ÚVOD

Období adolescence je dle Macka (1999) přechodovým, tvoří most mezi dětstvím a dospělostí, kompletně se proměňuje naše osobnost, vývoj se odehrává na úrovni sociální, biologické i psychické. Dle Arnett (2000) přechod z dětství do dospělosti je jedním z náročnějších životních úkolů moderní společnosti. Mladý dospělý je osoba ve věku mezi 20–35 (Thorová, 2015). Podle Macka (2003) patří 18. rok mezi tranzitní body, kdy se z adolescenta stává dle zákona zletilá osoba, s čímž se pojí práva a povinnosti. 19. rok je signifikantní z hlediska ukončení studia maturitou, 23.–25. rok je určující z hlediska ukončení vysoké školy a hledání budoucího povolání. Vágnerová (2007) vymezuje mladou dospělost široce jako období mezi 20. a 40. rokem věku. Příhoda (1967) považuje za období mladé dospělosti (mecitmy) období mezi 20. a 30. rokem. Langmeier a Krejčířová (1998) považují mladou dospělost za přechodné období mezi adolescencí a plnou dospělostí a vymezují ji obdobím mezi 20. a 25. rokem, jako adolescenci vymezují věk mezi 20. a 22. rokem. Havighurst (1952) považuje věk mezi 18. a 30. rokem za ranou dospělost. Erikson (1967) období rané dospělosti vymezuje věkem 18–25/30 let. Langmeier, Krejčířová (2006) vymezují mladou dospělost/adolescenci mezi 15 a 22 lety. Tranzice do dospělosti je považována za více destandardizovanou a méně lineární, než tomu bylo v minulosti (Biggart, Walther, 2006). Podle Fransson, Storø (2011) je možnost individuální volby stále více zdůrazňována a tranzice se tak více individualizuje. Zatímco mladí lidé z běžných rodin zažívají tranzici pozvolnou, mají možnost návratu do rodiny a většinou mají podporu rodičů či příbuzných, mladí lidé z institucionální výchovy mají tranzici komprimovanou a akcelerovanou (Stein, 2008). Rogers (2011) hovoří o okamžité dospělosti, kdy příprava na odchod z institucionální péče je kratší než příprava na odchod z rodinného prostředí. Dle Greenen (2007) mladí lidé opouštějící péči nemají luxus postupné tranzice do dospělosti ani bezpečí rodinné sítě, pokud zjistí svou nepřipravenost na nezávislý život — přejdou náhle do dospělosti, obvykle bez možnosti návratu do systému péče o děti. Podle MacDonald (1997) pro mladé lidi, z nichž je mnoho znevýhodněných, budoucí možnosti zůstávají označeny jako chronická a pokračující exkluze (viz také Jackson, 2010). Mladým lidem odcházejícím z péče hrozí ve zvýšené míře sociální ex-

kluze a opakování negativních modelů jejich rodičů (Jackson, 2010). Jak ukázaly studie, mezi 2,5. a 4. rokem po odchodu z péče mladí lidé v 50 % případů potvrdili užívání nelegálních drog, 25 % se zapletlo do nelegálních aktivit a jen 17 % se o sebe dokázalo postarat bez veřejné pomoci (Greenen, 2007). Dle Arnett (2000) je jedna z ústředních charakteristik nově vznikající dospělosti zkoumání identity a jedná se zároveň o věk možností. Mladí dospělí z přirozeného sociálního prostředí funkční rodiny mají v období přechodu do samostatného života zvýšenou svobodu od sociální kontroly, sníženou podporu rodičů, a více času pro adaptaci v porovnání se svými vrstevníky z ústavní výchovy. Ohrožené mladé lidi z péče je třeba vést a monitorovat, protože jejich tranzice do dospělosti je okolnostmi akcelerována a nezbyvá jim tak čas na odkládání řešení svých záležitostí.

ZÁKLADNÍ VÝCHODISKA

Důvod umístění dítěte do institucionální péče dětských domovů vychází ze **zákon-ných a podzákonných norem**. V životě dítěte jde o podstatnou věc. Stejně tak pří-prava na odchod z institucí dětských domovů se opírá o zákonné normy. Proto mezi zá-kladními východisky figurují také zákony, jmenovitě Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné vý-chovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základ-ním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, Zákon č. 383/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění dalších předpisů, a další související zákony, ve znění pozdějších předpisů, Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a dále zákony: Zákon č. 110/2006 Sb., o život-ním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů, Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Významnou úlohu mají také dětské domovy a pedagogičtí pracovníci. Ti mají zákonnou povinnost poskytovat poradenství i po ukončení ústavní výchovy v případě, že se mladý člověk z náhradní péče potýká s tíživou životní situací (viz § 33 Zá-kona č. 109/2002 Sb.). V takovémto případě nastává pomoc poradenského charakteru.

Standardy byly schváleny jako *Metodický pokyn, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči*. Publikace *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče 2015* (NÚV, 2015) obsahuje strukturaci důležitých informací (např. typ standardu, zdroje k hodnocení ad.) *Standardy kvality péče o děti* vznikly v roce 2009 usnesením vlády, kterým byl schválen *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009–2011*. Tento Národní akční plán konstatuje, které ak-tivity jsou třeba ke zvýšení kvality péče o ohrožené děti a mladé lidi z péče. Mezi jednu takovouto aktivitu patří standardy kvality. V listopadu roku 2011 byla schvá-lena *Národní strategie ochrany práv dětí: právo na dětství*². V roce 2018 vzniká publikace

2 Aktuální *Národní strategie ochrany práv dětí* Ministerstva práce a sociálních věcí byla schvá-lena 14. 12. 2020. Pokrývá roky 2021–2029 a vychází z tří individuálních projektů: a) pro-

Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče a standardy kvality služeb ambulantních středisek výchovné péče (NÚV, 2018). Výnosem ministryně školství, mládeže a tělovýchovy č. 5/2016 z roku 2016 se stanoví Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči, od roku 2015 do roku 2017 vznikají Standardy kvality služeb ambulantních středisek výchovné péče. Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči z roku 2015 jsou tak zaměřeny především na typy zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a středisek výchovné péče (dětský domov, dětský domov se školou, diagnostický ústav, výchovný ústav, střediska výchovné péče), zatímco Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče a standardy kvality služeb ambulantních středisek výchovné péče z roku 2018 se ve větší míře vztahují právě na ambulantní formu středisek výchovné péče.

Ve vztahu k mladým lidem připravujícím se na odchod z institucí náhradní péče se jako nejvíce využitelné jeví **přístupy participativní**, tranzice by se měla plánovat společně s dítětem – tato zmocňující, inkluzivní a vysoce etická myšlenka, která vznikla v 80. letech, je v případě dítěte přemístěného z rodiny do instituce na místě. Participaci jako účast lidí na procesu rozhodování, řízení a správy vymezuje kupř. Hofbauer (2002), oproti Nosálovi (in Nosál, Čechová, 2014), pro kterého je v rámci participace stěžejní dialog, diskuse, vzájemné naslouchání a ovlivňování, přičemž participace znamená účast na něčem spolu s ostatními. V souvislosti s dětmi hovoříme o škále zapojení do rozhodování, a takovou škálu nebo úroveň rozhodování stanovil například Shier (2006), kdy na základní, první úrovni se dítěti naslouchá, na druhé nalézáme podporu, aby děti vyjadřovaly své názory, na třetí jsou názory dětí brány v úvahu, na čtvrté jsou zahrnuty do rozhodovacích procesů, na páté sdílejí moc a odpovědnost v rozhodování. Zákora, Jandová, Hradilková a kol. (2019) vidí škálu zapojení do rozhodování jako způsob participace dítěte v péči na řešení věcí, které se ho týkají.

Podle Hartova *Žebříku participace*, který bývá v participaci mladých lidí odbornou literaturou často používán, vystupuje na 8. příčce sdílení rozhodování s dětmi a mladými lidmi oproti 1. příčce, kdy je s dítětem manipulováno a dospělí sledují jen své zájmy (Hart, 1992, 1997). Limitem, který je nezbytné zdůraznit, je určité omezení participace dětí oproti participaci dospělých. Například zde není stejná míra autonomie z právního, a ani sociálního hlediska (Navrátil, 2014). *Konceptem participace se míní širší participace jako nedílná součást vztahu dospělých a dětí, princip přítomný ve veškerém fungování dětského domova, ve způsobu uvažování pedagogických pracovníků a pracovníc, ale i všech dalších pracovníků a pracovníc zařízení.* (Kusá, Hanzlíková, Křišová a kol., 2017: 15) Důvody k uplatňování participativního přístupu jsou např. to, že představuje důležitou složku ochrany dětí, je nástrojem zlepšování poskytovaných služeb, vede k posílení demokratických procesů nebo třeba také napomáhá rozvoji specifických dovedností, s nimiž mají děti a mladí lidé z péče ve zvýšené míře problémy (např. ko-

jekt Systémová podpora procesů transformace systému péče o ohrožené rodiny a děti, b) Program CZ04: Ohrožené děti a mládež a c) Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí (Národní strategie ochrany práv dětí 2021–2029, 2020).

munikace, vyjednávání, stavování priorit a rozhodování), napomáhá procesu sociální rehabilitace, a také je předpokladem úspěšného rozvoje sociálních dovedností dětí a mladistvých (Kusá, Hanzlíková, Křišová a kol., 2017). Mladý člověk v péči potřebuje dostávat prostor k tomu, aby se účastnil procesu rozhodování o své osobě (viz Ipsos Tambor, 2015; Zákora, Jandová, Hradilková a kol., 2019). Příklad participace mladých lidí uvádí např. Hanzlíková (2019), jednalo se o přizvání mladých lidí Ministerstvem práce a sociálních věcí do projektu s názvem Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí. Participující mladí lidé ve věku 16–22 let pocházeli z různého sociálního prostředí, zahrnuti byli i ti se zkušeností s institucionální péčí. Diskutovali o tom, jak zlepšit systém veřejnoprávní ochrany dětí a výsledkem byla řada konkrétních doporučení.

Mladý člověk musí mít možnost účastnit se přípravy na tranzici a být jejím organizátorem, jehož slovo má v procesu přípravy největší váhu (Zákora, Jandová, Hradilková a kol., 2019). Mladí lidé z péče v období osamostatňování mívají problém s aktivním využitím svého potenciálu a se samostatným rozhodováním, ohrožený mladý člověk bývá vnímán jako pasivní objekt péče a ochrany (Zákora, Jandová, Hradilková a kol., 2019). Důvodem je ztráta důvěry v možnost mít vliv (Ipsos Tambor 2015). U nás převládá diskurz protekce, ten ale podle Nosála, Čechové (2014) může podceňovat až přehlížet potenciál mladých lidí z péče, vč. vlastních zdrojů a participace na řešení problémů, které by vedly k naplňování nejlepších zájmů dítěte.

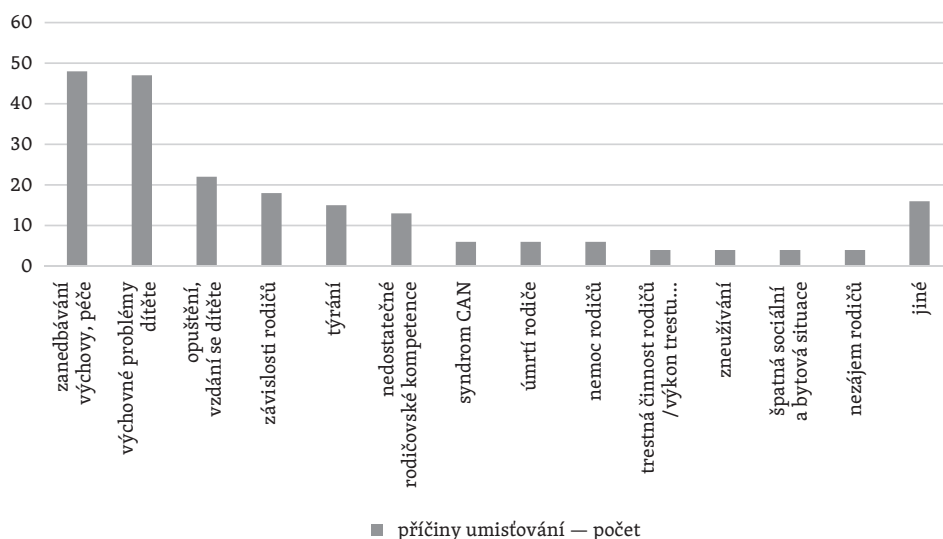
DŮVODY VEDOUcí K UMÍSTĚNÍ DĚTÍ DO INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE DĚTSKÝCH DOMOVŮ

Důvodem k umístění do péče je zjištěné **selhání biologické rodiny**, kdy zvláště důležitým úkolem zdravé a fungující rodiny je realizovat své funkce, tak aby odpovídaly potřebám mj. dětí, dospívajících a tvořily podmínky pro rozvoj osobnosti a vzdělávací úspěšnosti (Helus, 2007). Deset základních funkcí rodiny je uspokojovat potřeby dítěte v raných stádiích jeho života a zajišťovat mu organické přináležitosti. Dále také vytvářet prostor pro jeho aktivní projev a seberealizaci. Uvést dítě do vztahu k věcem rodinného vybavení, počátečního prožitku sebe sama, poskytnout vzor a příklad. Je u něj třeba zakládat, upevňovat a rozvíjet vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty. Dát mu příležitost vejít do mezigeneračních vztahů, navodit v dítěti představu o společnosti a světě, prostředí, kde se může svěřit, očekávat moudré vyslechnutí, radu a pomoc a je útočištěm (Helus, 2007). V afunkční rodině se hromadí patologické jevy a rodina neplní vůči dítěti svůj účel či jej ohrožuje, panuje nezájem, nevráživost i nenávisť vůči dítěti. Hledat nápravu nemá smysl, je tudíž nutné hledat řešení mimo danou rodinnou jednotku, zpravidla z rozhodnutí soudu a zbavením rodičů rodičovských práv, dále umístěním dítěte do náhradní péče (Matějček, 1992), jedná se o případy, kdy se situace vymkla do té míry, že jsou děti vážně ohroženy a funkce rodiny jsou vážně a dlouhodobě narušeny, přičemž vzrůstá nutnost zásahů vnějších institucí. Rodinný systém se v té době vyznačuje tím, že se nedokáže řídit radami a nechápe opatření. Ohrožujícími faktory z hlediska umístění do náhradní péče jsou přítomnost alkoholismu v rodinném systému, dále vlekoucí se krize, nevyhovující bydlení ad. (Helus, 2007). Mezi důvody vedoucí k umístění dětí a mladých

lidí do institucionální péče dětských domovů řadí odborná literatura (viz např. Vocilka, 1999) **nezvládnutou výchovu, zanedbávání, zneužívání, týrání, nízkou sociální úroveň rodiny** či prostituci matky, trestnou činnost rodičů a **osiření** dítěte. Také podle Uhlířové a kol. (2010) jsou nejčastější příčiny umístění do péče závislost rodičů na návykových látkách či rodič(e) ve výkonu trestu, dalšími uváděnými důvody pak jsou náhlé úmrtí rodiče z důvodu nemoci či nehody, úmrtí jednoho z partnerů, přičemž druhý partner situaci nezvládá a opouští dítě/děti/mladého člověka/lidi, odebrání dítěte rodiči, který žije sociálně patologickým způsobem nebo psychiatrická diagnóza rodiče. Oproti tomu např. Janský (2004) uvádí, že jsou děti do zařízení dětských domovů umísťovány z důvodů **chudoby rodin**, jejich **neschopnosti materiálně zabezpečit** potřeby dětí, a dodává, že k primárním důvodům sociální povahy se přidávají frekventovaně i **problémy osobnostní a výchovné** povahy. Původ chudoby má tři hlavní důvody: (a) je to důsledek uspořádání ekonomického a sociálního systému společnosti jako žádoucí nebo nežádoucí důsledek tržního hospodářství, který funguje jako jeho stimul, (b) je to důsledek individuálních nedostatků či amorálnosti jedinců, kteří jsou líní, neprozíraví a nestřídmí — lze překonat zdokonalováním lidského kapitálu, (c) je to důsledek situačních faktorů, situací, v nichž se chudí pohybují (Mareš, 1999). Nepořádek či špatný byt **nemají být důvodem** k odnětí dítěte, generuje ale pochybnosti, zda je taková rodina schopna zvládat základní výchovu, zpochybňuje schopnosti a zájem rodičů, vztah k dítěti a vztah dítěte k nim, protože při fyzickém zanedbávání se dítě nemůže rozvíjet ani psychicky, a dále problematiku dává do souvislosti s poutem k domovu, které bývá velmi povrchní a ambivalentní (Langmeier, Matějček, 1968). Nízká sociální úroveň rodiny se dnes již řeší jinými nástroji a neměla by být v žádném případě důvodem k umístění do náhradní ústavní péče. Dále v grafu (viz Graf 1) uvádíme nejčastější příčiny umísťování dětí mimo péči rodičů v rámci České republiky.

Ze statistik vyplývá, že za rok 2016 byly nejčastějšími příčinami umísťování dětí mimo péči rodičů zanedbávání výchovy péče, na druhém místě pak byly výchovné problémy dítěte, třetím nejčastějším důvodem bylo „opuštění či vzdání se“ dítěte. Nejmenší zastoupení pak byl nezájem rodičů. Dalšími uváděnými důvody byla závislost rodičů, týrání, nedostatečné rodičovské kompetence, syndrom CAN, úmrtí rodiče a nemoc rodičů, trestná činnost rodičů nebo výkon trestu odnětí svobody, zneužívání, špatná sociální a bytová situace a jiné příčiny. V grafu 7 najdeme absolutní čísla v rámci 73 pracovišť OSPOD (MPSV, 2017). Výzkumy prokazují, že **etylismus** (viz MPSV, 2017, Uhlířová a kol., 2010, Vocilka, 1999) je jednou z příčin umístění dětí do náhradní péče, což koresponduje s § 6 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, dle kterého se sociálně-právní ochrana v České republice zaměřuje mj. na děti a mladé lidi, kteří jsou ohroženi závislostí, požívají alkohol nebo návykové látky, a sem patří etylismus, kdy děti používají nadměrně alkoholické nápoje, čímž se vytváří návyk. Etylismus je choroba (viz Hartl, Hartlová, 2000). Vzniká opakovaným, nadměrným, frekventovaným požíváním alkoholických nápojů, vytváří se tak návyk, ztráta kontroly nad pitím, poruchy tělesného i duševního rázu, osobnosti, mezilidských vztahů, v konečném důsledku až poruchy psychické. Zvýšená labilita, výbušnost, výřečnost nebo zamlklost, náladovost, opadnutí zábran, změněný výraz očí, abnormální výrazy obličeje, nedostatky v logice a vyjadřování, či nefunkční, opakující se pohyby patří mezi příznaky užívání alkoholu (Kremličková, Novotná,

GRAF 1 Nejčastější příčiny umístování dětí mimo péči rodičů dle Zprávy o příčinách umístování dětí mimo vlastní rodinu z perspektivy orgánů sociálně-právní ochrany dětí z roku 2017
Zdroj: MPSV, 2017

1997). Dalším častým důvodem umístění do péče je **osiření** (viz MPSV, 2017, Uhlířová a kol., 2010, Vocilka, 1999), ale v současné době tento důvod ubývá, především z důvodu, že tuto situaci řeší rodiny příbuzenskou pěstounskou péčí (viz Uhlířová a kol., 2010).

Syndromem CAN neboli syndromem týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte dle Vágnerové (2004) trpí přibližně 1–2 % dětí — přesnější údaje nelze zjistit kvůli nezmapovaným případům. Příčiny jsou velmi různorodé, od vlastní zkušenosti jednoho či obou rodičů se vzorci **týrání, zanedbávání** či **zneužívání** z vlastní/biologické rodiny (Hadj-Mousová in Vágnerová, Hadj-Mousová, 2003, viz též MPSV, 2017, Vocilka, 1999). Příznaky špatného zacházení s dítětem mohou vzniknout aktivním ubližováním či nedostatkem péče o dítě. To, jak je dítěti ubližováno, je různé, stejně tak dopady tohoto závadového chování. Je proto nezbytné problémy vzniklé deprivací, týráním a zneužíváním správně diagnostikovat a rozlišovat. Nejčastějším viníkem poškozování dítěte bývají jeho příbuzní. Zejména se jedná o osoby rodičů či dalších členů rodiny. Dopouští se na dětech bezohlednosti, necitlivosti, uspokojování svých potřeb. Toto klasifikujeme jako zneužití fyzické či psychické nadřazenosti dospělého. Málo forem CAN lze rychle, jednoznačně a jistě potvrdit, k jednoznačné diagnóze nepřijdeme často ani po delší době. S dětmi a jejich rodinami označenými jako *pravděpodobně* se, je-li to třeba, pracuje jako by k zasažení syndromem CAN došlo.

Zanedbávání je neschopnost rodiče nebo jiného pečovatele zajistit základní potřeby dítěte. Obecně zahrnuje kategorie: fyzické (např. neposkytnutí jídla), lékařské (např. neposkytnutí nezbytné lékařské péče), vzdělávací (např. selhání edukace), emocionální (např. neposkytnutí psychologické péče), opuštění, užívání návykových látek rodiči (Child Welfare Information Gateway, 2019). **Fyzické a psychické týrání**

se odehrává spíše u dětí typově pasivních, apatických, nenápadných, nevýrazných, těch, které nedovedou své rodiče zaujmout, znevýhodněných, zklamávajících očekávání rodičů. Ke zklamání rodiče dochází skrze postižení, nemoc... stejně tak jde o znevýhodnění dítěte (Vágnerová, 2004). Tělesné týrání lze rozdělit na aktivní a pasivní, za **tělesné** týrání aktivní povahy považujeme takový kontakt, který zanechává zlomeniny, podlitiny, škrábance, dále bití předměty, rákoskou, holí, řemenem, pěstmi, zbraněmi, zvláště pokud zanechává jizvy, podlitiny, zhmožděnin... opařeniny či popáleniny, třesení, dušení, škracení, smýkání, sražení na zem, svazování, připoutávání, nucení stát či sedět v nepohodlné pozici či na místě, které v něm vyvolává strach, odpírání spánku či potravy, podstoupení fyzického utrpení typu jít neodůvodněně v mrazu daleko / vykonat zbytečně špinavý či nebezpečný úkol (Bechyňová, Bubleová, 2007; Hanušová, 2006, Dunovský et al., 1995). Pasivní povaha tělesného týrání je nedostatečná péče např. zdravotní, vzdělávací, výchovná, dětská práce, nevhodné životní podmínky ad. (Dunovský et al., 1995).

K týrání s dopady na **psychice** můžeme zařadit nepřiměřené tresty, nenávisť k trestajcímu, pocity křivdy, bezmocného vzteku, rezignace, apatie či zatvrzení. Důsledkem bývá odpor ke všem autoritám či predelikvence, která je snahou o únik ze situace týrání. Obrannou reakcí bývá vstup do party vrstevníků, od kterého si osoba slibuje ochranu, sounáležitost a pochopení. Prokazatelnost psychického týrání bývá obtížná, nebývá vždy přítomen zjevný úmysl. K psychickému týrání dochází i v momentě, kdy se jedná o nepřiměřené nároky ze strany rodičů na dítě nebo o chybný odhad schopností dítěte. Opět lze rozdělit na aktivní a pasivní povahu týrání s dopady na psychice, přičemž aktivními jsou výčitky, nadávky, zesměšňování ad., pasivními potom nevěšmavost, nezájem či citové vydírání. Za profil týraného dítěte můžeme společně s Vágnerovou (2004) považovat děti vyznačující se nesrozumitelným chováním — děti úzkostné, provokující, ustrašené, mentálně postižené, neslyšící ad., které působí rodičům svým chováním nadměrné vyčerpání, zátěž, dráždění, hyperaktivní, nemocné... nesplňující očekávání rodičů svým postižením, nehezkostí, neobratností až nešikovností, vymáhající uspokojení potřeb, provokující.

Sexuální zneužívání je těžce odhalitelné, je totiž skryté a odhaleno bývá až v návaznosti na fyzické či psychické týrání dítěte či mladého člověka lékařem či tak, že se oběť sexuálního zneužívání svěří; častěji bývají zneužity dívky, psychické následky jsou hluboké a dlouhodobé. Hovoříme o **syndromu přízpůsobení** (Matějček, 1999). Typickými oběťmi jsou dívky, koketní a mazlivé či děti s postižením či znevýhodněním, závislejší a bezbrannější, nižší vývojová úroveň zvyšuje pravděpodobnost neprozrazení. Syndrom deprivovaného dítěte a nedostatečné uspokojování potřeb může zásadním způsobem poškodit další vývoj dětské osobnosti, za zvlášť závažné pak považujeme deprivaci v oblasti citů a v oblasti sociokulturní (Vágnerová, 2004).

Emoční týrání je vzor chování, který zhoršuje emoční vývoj dítěte nebo pocit jeho vlastní hodnoty (řadíme k němu neustálou kritiku, vyhrožování nebo odmítání a také odpírání lásky, podpory nebo vedení) (Prevent Child Abuse America, 2016). **Citová deprivace** u dětí z citově chudého prostředí zapříčiňuje vážné obtíže ve vztazích v průběhu dalších vývojových stupňů dětí (Matějček, 1986). Narušený pocit jistoty či bezpečí, absentující stabilní a spolehlivý vztah s mateřskou osobou, chudost emočních podnětů způsobuje citovou deprivaci. Vzniká z nezájmu matky o dítě, jeho zanedbávání a ambivalentního postoje k němu, je to dlouhodobý, na-

rozením počínající negativní proces (Vágnerová, 2004). V oblasti materiální i personální je vždy podstatné upřednostnit méně nákladnou³ prevenci před represí. Chyby v prevenci či její úplné zanedbání vede k nenapravitelným a nenahraditelným škodám (Šípošová, 2007).

METODOLOGIE VÝZKUMU

Cílem předloženého výzkumu je zjistit, jak mladí dospělí (ve věku 15 a více let) interpretují význam své přípravy na odchod z instituce dětského domova do přirozeného sociálního prostředí pro svůj budoucí samostatný život.

Hlavní výzkumná otázka je: Jak mladí dospělí se zkušeností pobytu v instituci dětského domova interpretují význam přípravy na odchod z instituce DD do přirozeného sociálního prostředí?

S ohledem na cíl výzkumu a výzkumnou otázku jsme zvolili **kvalitativní výzkumnou strategii**.

Technikou sběru dat byly polostrukturované rozhovory s mladými lidmi připravujícími se na odchod z dětského domova do přirozeného sociálního prostředí a hloubkové rozhovory s mladými lidmi, kteří z DD již odešli.

Výběr výzkumného souboru, vstup výzkumníka do terénu a navázání kontaktu s informanty.

Zvolená technika výběru informantů byl záměrný výběr přes zařízení dětských domovů, a dále skrze snowball techniku byli kontaktováni a do výzkumu zapojeni další informanti — zejména ti z přirozeného sociálního prostředí.

Kritéria pro výběr informantů zařazených do výzkumu: (a) Osoba ve věku 15 let a více žijící v instituci DD nebo v přirozeném sociálním prostředí (příčemž instituci DD opustila nejdéle před 6 roky). (b) Zkušenost s pobytem v instituci DD déle než 5 měsíců. (c) Zkušenost s procesem přípravy na odchod z instituce DD. (d) Souhlas s participací ve výzkumu.

ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZA DAT

Celkově má výzkumný materiál 161 stran formátu A4, který jsme následně podrobili analýze za využití postupů **zakotvené teorie**. **Výzkumu se zúčastnilo 8 informantů, všechny individuální rozhovory byly realizovány telefonicky** a získané rozhovory byly fixovány na diktafon. Jednalo se přitom o parciální část výzkumu, který se zabýval intervencemi sociální práce do situace mladých lidí připravujících se na odchod z institucí dětských domovů do přirozeného sociálního prostředí. Analýzu jsme provedli v několika vzájemně propojených krocích. Těmito kroky jsou: (1) Dopslovná transkripce materiálu a rozsáhlé otevřené kódování. (2) Identifikace klíčových kategorií souvisejících s interpretací významu přípravy na odchod z dětského domova do přirozeného sociálního prostředí mladými dospělými. (3) Sestavení přehledové tabulky všech kódů. (4) Kódy z tabulky jsme utřídili do klíčových kategorií.

3 ústavní péče je považovaná za dražší než náhradní péče rodinná (viz např. Janský, 2014)

(5) Následně proběhla interpretace a diskuse výsledků. Celkem 63 získaných kódů jsme roztrídili do 8 klíčových kategorií

INTERPRETACE ANALÝZY

S ohledem na rozsah nasbíraného, a především transkribovaného materiálu, a také s ohledem na rozsahové možnosti textu, jsme vybrali k prezentaci pouze signifikantní části výzkumu, k nimž jsme v dosavadním bádání dospěli. Dále se soustředíme především na kategorie (viz Tabulka 1):

(3) PŘÍPRAVA obsahující kódy: *vlastní iniciativa/ přístup mladých lidí, volnočasové aktivity (koníčky, sporty), vzdělávání, finanční gramotnost, hledání ubytování, stálá práce, příležitostná práce, dokumenty, plánování/seznam/list/plánování budoucnosti, hledání informací, aspekty pobytu na garsoniře/samostatném startovacím bytu.*

(4) PROJEKTY obsahující kódy: *účast na projektu, výstup z projektu, více projektů, povinná účast, teoretické i praktické zkušenosti z projektů, různě dlouhé akce, hromadná skupinová akce, organizace přípravy (projektů) mimo dětské domovy.*

(7) PŘEKÁŽKY, které svým významným způsobem intervenovaly do zkoumané situace, z pohledu účastníků výzkumu byly: *střídání sociálních pracovníků, neznalost kurátora pro dospělé, ne/komunikace o přípravě, okamžitý/překotný odchod, konflikt v dětském domově, osobní strachy a obavy, nefunkující rodina, nesdělení, že příprava začíná, jiné překážky.*

TABULKA 1 Kategorie zvýšeného výzkumného zájmu — mladí lidé se zkušeností přípravy na tranzici z dětských domovů

Zdroj: vlastní

PŘÍPRAVA

Kategorie (3) **příprava** se zaměřuje na vlastní iniciativu/přístup mladých lidí z péče (viz např. Štenclová, Čech, 2018): I2: *Takže, bez toho, kdybych nechtěla, tak se to vůbec neuskuteční. [214], I2: když mě něco napadne, tak se ptám. Jo, dělám to. Chci být co nejinformovanější. [220], volnočasové aktivity (koníčky, sporty) mladých lidí z péče: I4: No, jako že hodně cvičím. (...) No, chcu, až budu dospělý, tak začít boxovat, zase protože já, když jsem byl malý, tak já jsem hodně chodil do boxu a pak jsem s tím přestal no a zase jsem přemýšlel na tím, že bych zase začal. [408][409], vzdělávání mladých lidí z péče: I1: Přemýšlím ještě nad dalším studiem, ale to se všechno objeví až vlastně ve třetím ročníku, který budu teprve studovat. [40] — viz např. Dixon, Stein, 2003; Integrace dětí z dětských domovů do společnosti, 2015; Tři kroky k samostatnému životu, 2015; Pacnerová, Myšková, 2015; Novotná, Ptáček, Smetáčková a kol., 2015; Munro et al., 2011; Courtney, Dworsky, 2006; Stein, Munro, 2008; Sulimani Aidan, Benbenishty, 2011; Sulimani-Aidan, Benbenishty, Dinisman, Zeira, 2013; Burda a kol., 2003; Cashmore a Paxman, 2006; Courtney et al., 2005; Pecora et al., 2003; Stein, 2006; Seginer, 2008; Courtney, Charles, Okpych, Napolitano, Halsted, 2014; Häggman-Laitila, Saloekkilä, Karki, 2018; Courtney, Okpych, Park, Harty, Feng, Torres-García, Sayed, 2018. Finanční gramotnost mladých lidí z péče: I5: *Měli jsme finanční gramotnost a takhle. [470]. Hledání ubytování (viz**

např. Rozum a kol., 2011; Běhounková, 2012; Courtney, Charles, Okpych, Napolitano, Halsted, 2014; EEAGRANTS, 2015; Integrace dětí z dětských domovů do společnosti, 2015; Analýza inovativních postupů a služeb pro rodiny a děti v České republice, 2017; Child Welfare Information Gateway, 2020) mladých lidí z péče, které je podle mladých lidí součástí přípravy na odchod z dětských domovů: I1: *Asi než odcházet do toho domova, z toho domova, do toho vnějšího světa, tak asi včas si hledat bydlení.* [28]. Dále je to stálá práce a její hledání/zabezpečení: I1: *nějakou práci.* [29], I1: *Ano, mám vlastně jak bydlení, tak už i práci ve dvou zaměstnáních.* [30], I4: *bych si chtěl udělat s.r.o.čko a začít dělat se dřevem.* [395]. Svou úlohu v přípravě na tranzici má i příležitostná práce: I2: *Takže chodím na brigádu (...)* [180]. V některých případech bylo informanty reflektováno v rámci tranzičního období také „papírování“ — dokumenty: I2: *Já podepisuju dohodu o prodloužení pobytu s umístěním na tom přípravném bytě. Takhle to jako zní... nějak. Takže... já vlastně tam jsem jako prostě jenom umístěná, je to v rámci domova, takže já jsem tam umístěná, nikdo to neplatí a jenom tam prostě tak...* [126]. Někteří mladí lidé také považují za součást přípravy vlastní plánování: I1: *Mám seznam, co vlastně budu do života potřebovat, vlastně kam chcu dosáhnout. Je to vlastně jenom ten seznam vlastně věcí, co budu potřebovat do domácnosti, do života, k práci... a to je asi všechno.* [95] a hledání informací: I4: *Tož dívám se třeba na internetu, co je to s.r.o.čko, jak ho založit a také.* [436]. Velkým osamostatňujícím činitelem se jeví být zejména pro ty, kdo tento pobyt absolvovali, pobyt na garsoniéře/samostatném startovacím bytu a jeho aspekty: I6: *ale beru to tak, že jenom dám teda možnost a ten hlavní, že mi to vlastně poskytuje a veškerá starost vlastně za toto bydlení je už jenom čistě na mně.* [716].

PROJEKTY

(4) **Projekty** viz např. Štenclová, Čech (2018) jsou pro mladé lidi z péče důležité nejen z hlediska účasti a zážitku. Projekty vnímají mladí lidé jako předěl mezi pobytem v instituci DD a zahájením přípravy na odchod z ní, někteří chápou projekty jako hlavní část přípravy na odchod a osamostatnění. Mladší participanti výzkumu projekty považují za hlavní bod přípravy na odchod, ztotožňují si projekty s vlastní komplexní přípravou na odchod, chápou je jako prvořadou záležitost. I když všichni participanti z DD byli zároveň studenty, předřadili význam projektů při přípravě na odchod z DD důležitosti (úloze) svého studia. Všichni účast na projektu přirozeně a bez zvláštního dotazování uvedli jako příklad přípravy na odchod z péče: I6: *Hlavně teda pomáhají opravdu ty projekty, že teda jim to vlastně ty dětské domovy dělají, protože nám se teda nestává, že [00:03:35] řekli nám, jenom tak, z ničeho nic, co jakoby jak se něco vyřídí nebo tak, tak je opravdu dobré, že jsou lidi, kteří se na tohle vlastně zaměřují, kteří tohle umí opravdu dobře vysvětlit a opravdu ty lidi na to připravit.* [674] Jako výstup z projektu, který si mladí lidé odnáší, mladí lidé uvádí buď: I6: *certifikáty, že jsem to absolvovala.* [666]. I7: *Jsme měli různé formuláře, v tom. (...) No, potom jsme jakoby vyplňovali různé formuláře a ptali se nás na různé otázky a co jsme zažili a jako že v průběhu těch let v domově nebo co teď zrovna prožíváme, jako jak si představujeme odchod z domova, kam bychom chtěli jít, a tak.* [900]. Témata se na projektech v některých případech opakují, ne vždy se ale kryjí. Mladí lidé dle svých výpovědí říkají, alespoň v některých případech, že si z projektu odnáší to, na co je měl projekt připravit — uvádí, že např. jsou schopni napsat si životopis.

Z hlediska možnosti absolvovat více projektů informanti uvádí, že v případě, pokud se tyto nekryjí, to možné je, a to, jak absolvovat projekty po sobě, tak přihlásit se a absolvovat je například v rámci stejného roku. Informanti nebyli limitováni ani v tom, na kolik projektů se za pobyt v rámci dětského domova přihlásí: I3: *Teď byl jsem na dvou. Byl jsem na jednom a teď jezdím na druhý, a to je asi tak už... jo, dva. A na tom jednom jsme byli teprve rok (?), protože to teďka začalo.* [307], I5: *To je těžko říct, já takhle už si přesně nevzpomenu, to bylo strašně moc projektů. Určitě jsme absolvovala minimálně 6, jo. Tam je to všechno takové... že těchto projektů na ten Krok samostatnosti a všechno tak, to bývá jako poměrně hodně, těch projektů. Že se ty jako [...] snažil nás připravit, na ten život po domově (...)* [480], I6: *Tak já jsem měla tady ty dva, vlastně ten Rozhled a tu Školu zítra. A teď se omlouvám, nejsem si jistá, jestli jsem jich měla víc, co se týkalo, převážně vím. Dokonce tyhle dva projekty jsem už i vícekrát absolvovala, že jsem tam třeba byla, na tu Školu, i tam jsem tam byla napodruhé. Letos rozhodně jsem taky byla, jsem jistá, že taky dvakrát. Příští rok [...] a že už jsem jich absolvovala víckrát, takže jsou.* [689], I7: *Měla jsem jeden a ten byl krátkodobý, no, takže. A tam se mi to jako nestřídalo.* [895].

Z hlediska povinnosti participovat na projektu se některým informantům zdá, že je tato účast povinná (I3: *No spíš asi musíme, jako že.* [315], I8: *Ne, tam to bylo povinné.* [1076]), a to zejména právě od 15. roku. Někteří informanti však říkají, že možnost odmítnout přítomná je, a že pracovníci nikoho nenutí jet (I5: *Když věděli, že prostě ten člověk to nebude chtít, tak ho tam nenutili, to jako že úplně ne* [477], (...)) *ale většinou se nás jako zeptali, a když bylo třeba nějak víc děček, že tam mělo jet a bylo málo těch uchažečů, tak nám řekli „no, ale ty do té věkové kategorie patříš, tak jako tak tam pojedíš. To tam nějak vydržíš* [478].“). Důvodem pro odmítnutí participace na projektu může být předchozí účast mladého člověka na totožném nebo obdobném projektu, případně že předpokládaný přínos projektu v podobě získaných zkušeností a znalostí by byl např. shodný s náplní jeho přípravy na budoucí povolání. Na projektech sbírají mladí lidé z péče teoretické i praktické zkušenosti: I3: *I aktivity, i teorie.* [303], I7: *Prostě... potom vlastně po té hře, v tu chvíli vždycky vysvětlili, co to jakoby znamená nebo co nám tím chtěli říct.* [899], přičemž jsou tyto „akce“ dle výpovědí informantů různě dlouhé: I5: *Jezdili jsme, jezdili jsme, to byly třeba některé byly dlouhodobější, se tam jezdilo třeba každých 14 dní třeba na víkend, některé byly jednodenní. To bylo ojedinelé, takhle ty projekty.* [475]. Pro mladé lidi z DD se zkušeností přípravy na odchod představuje účast na projektu hromadnou skupinovou akcí: I2: *Nás tehdy bylo myslím 6, nebo 7.* [155], kde se v některých případech mladí lidé drží v rámci skupiny svého DD, někdy se naopak promíchávají s mladými lidmi z jiných dětských domovů, a někdy jezdí skupinky na zážitkové akce, které je např. mají připravit na budoucí povolání, ve skupince podle jejich zájmu/zaměření. Projekty se organizují mimo dětské domovy a někým jiným než dětským domovem (např. nadacemi) — organizátoři mají obvykle pro mladé lidi dle výpovědí informantů program připravený: I2: *Neorganizoval to náš dětský domov, organizoval to někdo, nevím, jestli to přímo byla nějaká nadace, ale prostě nějaká organizace, která vlastně nám zaslala jako nějakou pozvánku a my jsme se potom přihlásili.* [159].

AKTÉŘI PŘÍPRAVY

Kategorie (6) **aktéři přípravy** je reprezentována sociálními pracovníky (I6: *Ano, určitě, ve škole, obzvlášť teda na střední škole určitě se setkávám s takovýma lidma jako je*

vlastně tady ten sociální*. [758] /*sociální pracovník v DD/), sociálními pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí (I6: (...) popřála mi teda všechno nejlepší teda do nového startu, vlastně a určitě řekla, že v případě nějakých vlastně problémů nebo nějakých pro mě těžko řešitelných situací, se ji mám určitě ozvat a že by mi ráda pomohla. [768]), vychovateli (I4: No řeším to jako takto s tetama, se jich ptám na různé otázky, to jo, no. [412]), zástupci (I3: (...) pan zástupce (...) [359], I6: To zrovna ne, vlastně k paní spíš asi zástupkyni, která je vlastně, která tak jako [...] a i s tou jsem hodně řešovala opravdu ty až moc osobní věci, že jsem opravdu jí říkala úplně o všem, co se dělo, a i hlavně ona teda mě hrozně pomohla ve všem. [763]), řediteli (I6: vyslechnou a opravdu tetu ředitelka, vlastně chodím za ní i proto, zaprvé, že jí opravdu věřím a za další, že vím, že vlastně ona je ta hlavní, u které to vlastně zůstane jenom mezi námi a dál se to vlastně nedostává, takže je určitým způsobem taková důvěra. [749]) — viz např. Běhounková, 2012; Štenclová, Čech, 2018, partnerery (I2: Jo. No tak určitě ve všech směrech. Třeba jako když uvedu příklad, tak byla jsem nemocná, na garsonce, jsem už byla na garsonce, byla jsem nemocná, měla jsem horečky a... jako kdybych řekla „tetu, běžte mě nakoupit,“ tak bych se nesetkala s úplně pozitivní reakcí, tak bych to nazvala. Takže on pro mě celý týden mně chodil nakupovat. (...) [239]) — viz např. Courtney, Charles, Okpych, Napolitano, Halsted, 2014; Dennis, Okpych, Torres García, 2017; Courtney, Okpych, Park, Harty, Feng, Torres-García, Sayed, 2018; Biehal, 1995; Jahnukainen, 2007; Wade, 2008, kamarády (I4: No mám jednoho kámoše, co má tašku taky, co dělá se dřevem. A oni byli spolumajitelé firmy, je měli jako oba dva [...] a my potom chceme dělat jako já s jeho synem, že. [404],) — viz např. Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti, 2015; Integrace dětí z dětských domovů do společnosti, 2015; Sulimani-Aidan, 2017a, dětmi z dětských domovů a dětmi z dětských domovů v přirozeném sociálním prostředí (I6: (...) taky s dětma tady z dětského domova. [778]), orientačními rodinami (I1: Protože vlastně nemám, na koho z rodiny tak nějak... nemám nějak tu oporu a vlastně potřebuju hledat nějaké možnosti nebo nějaké věci, kde bych mohl něco získat. [78], I8: Tož jako co budu dělat, až třeba odejdu z toho děčáku. (...) Mamka. [1092]), sourozenci (I6: Samozřejmě, ona je hrozně živelný člověk, ona má i ADHD, je taková opravdu živelná, celkem hodně problémová, takže ona nad ní je i hlavně na zamyšlení, jestli vlastně takového člověka v takovéto situaci si vlastně chcete k sobě brát, jestli ji chcete pomáhat. Samozřejmě, mám ji hrozně ráda a hrozně ráda bych ji pomohla, ale když teď nad tím tak — ještě zatím nejsem v situaci, kdy vlastně bych ji ještě nějak teď dokázala pomoci, takže do budoucna si myslím, že možná i ano, ale teď asi v blízké době to asi moc nevidím. [726]) — viz např. Attar-Schwartz (2021), prokreačními rodinami (I7: Tak byly v domově se mnou dvě sestry mladší. Jakoby, já jsem jim to oznámila, tak oni s tím tak trošku počítali, že prostě už když se vlastně můj první syn narodil, tak už prostě věděli, že už mám svůj život, že už spouště maminek (?) [...] starat prostě o svého syna a už ne o ně, že oni už nejsou tou hlavní prioritou a prostě už byli připraveni na to, že v nejbližší době prostě budu odcházet. [887]), kurátory pro dospělé (I5: Ona mně oznámila, jako že je teda, představila se, že je moje teď komu kurátorka přidělená už jako pro dospělé a kdybych měla jakýkoliv problém, nebo něco potřebovala, poradit ohledně čehokoliv, tak že mám za nů dojit, normálně se jí zeptat, ona mně ráda poradí. [578]), učiteli (I2: Za 4 roky na škole se o tom nikdy nikdo nezmínil (...) z učitelů jsem se setkala jenom tady s touhle negativní reakcí a jinak... jinak neutrálně. [237]), klíčovými pracovníky (I1: Akorát s klíčovou tou pracovnící. [89]), jinými osobami, kteří spoluutvářejí zkoumanou situaci, přestože nejsou nutně pedagogickými či sociálními pracovníky dětských domovů. Jsou jimi

např. sponzoři — I1: sponzorů [26], mentoři — I1: mentorku z jedné nadace [42]. Dále také uklízečky I2: *je uklízečka nebo... to je škaredé, říkáme ji samozřejmě této, že, ale prostě jako uklízí v domově* [111], I2: *paní uklízečku, tetu uklízečku* [200], I3: *paní uklízečka* [752], účetní — I2: *účetní* [198], kuchařky — I2: *kuchařky* [202], I3: *paní kuchařky* [751], I8: *Kuchař, no, kuchařka tu je* [1090], rodina partnera — I2: *přítelova maminka a přítelova švagrová* [238], asistentky: I3: (...) *večer to tam měla na starost. A to bylo taková, stýkám se s ní i dodnes, bydlí tady kousek od nás, je to jakoby o jedno město dál a prostě úžasná teta. Všechno jsem jí mohla říct i osobní věci i to, co jsem nikomu nikdy neřekla, prostě taková moje kamarádka, dalo by se říct, no.* [969], noční vychovatelé(ky) — I7: *Jo, jo, já vím, co myslíte. Tak já jsem se bavila o takových věcech jenom s tou noční vychovatelkou.* [1050], hospodáři — I8: *údržbář* [1091] a další — I2: *psycholožka* [190], [242], I2: *kariérovou poradkyni* [193], I3: *patrona* [385]...

PŘEKÁŽKY

(7) **Překážkami** v průběhu přípravy bylo střídání sociálních pracovníků, které se navíc objevuje těsně před odchodem mladých lidí z péče, takže je velmi těžké vybudovat vztahy důvěry a porozumění: I2: *No, já jsem měla teda sociální pracovnice 3, nebo tady ty kurátorky 3.* [204], I6: (...) *Tak začátky byly určitě hodně takové seznamující a byly vlastně od toho, abysme se nějak poznaly, ale asi bych řekla, že byly i o dost kratší a že opravdu spíše se vlastně zabývaly takovým těm formalitám a vlastně tím, že já jsem byla na tu moji paní zvyklá, tak jsme se ji nedokázala asi natolik otevřít, protože jak jsem říkala, bylo to opravdu krátce a pak už jsem ji vlastně na nic neměla, takže... (...) Říkala ta nová právě, že kdyby se vlastně něco dělo, tak ať se jí ozvu. Ale jak jsem říkala, nebyly tam vlastně nijak založené ty vztahy (...)* [772]. Dalším problémem, na který mladí lidé v procesu přípravy naráží, je neznalost kurátora pro dospělé, kdy mladému člověku není představen kurátor pro dospělé, a kurátorovi pro dospělé není představen tento mladý člověk z péče. Mladý člověk z péče přitom nemá představu, jak nebo v čem by mu kurátor pro dospělé mohl pomoci. Nezná jméno kurátora pro dospělé, pod kterého by případně spadal, v některých případech se o něm nedoslechl ani zprostředkovaně — skrze jiné mladé lidi v péči, kteří s tímto KPD pracují, nebo skrze příbuzné z přirozeného sociálního prostředí. Při možnosti volby by přitom mladí lidé pravděpodobně volili spíše pomoc rodiny/příbuzných nebo odbornou péči psychologa než sociálního pracovníka: I2: *No tak z vlastní zkušenosti musím říct, že prostě to nemělo význam a... ale nevím právě jak funguje ten kurátor pro dospělé, ale to si myslím, že třeba jako pokud to je někdo, za kým jako ten dospívající může docházet a právě tohle s ním probírat, tak si myslím, že to jako by význam asi jako mělo mít.* [287] Z hlediska přípravy na tranzici je také velmi problematická NE-komunikace o přípravě. A pravděpodobně v momentě, kdy se mladým lidem neoznamuje, že jejich příprava na odchod začíná, může být prvopočátek problému s přípravou na tranzici, který ústí v mladé lidi z péče, kteří se nezařadí do přirozeného sociálního prostředí úspěšně. I2: *Ale... jakože že by mě, taky zase vyložené, vlastně ani z té rodiny nikdo za mnou nedošel a neřekl mně: „Hele, je něco, co chceš jako vědět?“ nebo prostě „Pojďme si to naplánovat!“ tohle prostě nikdo neudělal. Nikdo. Ani z domova, ani z rodiny, (...)* [233], I6: *Tak já si myslím, že určitě by se mělo více komunikovat. Mezi vychovateli a dětmi. Určitě si myslím, že komunikace hodně při těch [...] určitých [...] pomáhá. A takže já bych asi doporučovala fakt o tom více mluvit a více se o to vlastně zajímat, více se na to za-*

měřovat [822]. V některých případech není zvláštní „krok“ v podobně oznámení o začátku přípravy nebo komunikace o ní třeba: I7: *co tady musím nechat a vlastně jsme se na to nějak extra jako nepřipravovali. Já už jsem vlastně dopředu věděla, kam půjdu, co a jak, takže.* [833] Sami mladí lidé poukazují v některých případech na problematický okamžitý/překotný odchod z péče: I2: *Takže ten první klučina, který si právě vařil na tom bytě mezi dětma předtím, tak ten v...* [141], I6: *Když vlastně někdo odchází, někdo odchází s tím, že tam je to strašné, v dětském domově, já z tama musím odejít, [709] někdo zase odchází s tím, že už opravdu tvrdí, že se postaví na své vlastní nohy, chce vlastně dokázat, že na to vlastně má.* [710] *Každý odchází za jiným, samozřejmě, cílem nebo jinými myšlenkami. Já to spíš myslím tak, že po všech těch zkušenostech bych opravdu chtěla všem dokázat, že na to, prostě žít důsledně, třeba i mám. Jak to asi tak postavila, zvládnout obtížné situace, různé překážky a tak. Takže vlastně snažím se pro to dělat úplně všechno. (...) A dodává. (...) Vlastně už jenom tím, že vlastně jsem se vrátila zpátky do dětského domova, tak prostě nějak tady to mám vlastně na smlouvu, já už se nedostanu teďka, takže vlastně už mám na starost vlastně placení tady té garsonky, mám starost úplně sama vaření a všechny tady ty věci, které obnáší, kdybych byla na nějakém bytě. Takže vlastně už jenom to, je pro mě zkouška, jestli tohle zvládnu, jestli zvládnu se postarat o finance, aby mně to vycházelo na všechno, abych tady nepodpálila barák, jako takové věci. Takže už jenom to je pro mě zkouška, no.* [711]. Další percipovanou překážkou v období přípravy na tranzici je konflikt, který v rámci tranzice může nastat v dětském domově: I7: *a vlastně i dalo by se říci, že díky němu /vychovatel v DD/ jsem šla pryč z toho dětského domova.* [920]. Participanti také hovořili o nesdělení, že příprava začíná, o absenci jakéhosi uvedení do začátku procesu přípravy: I2: *Teďka už se o tom bavíme jako o přípravě, ale jakože že bych třeba měla uvědomit moment, kdy jako si se mnou sedla a řekla „tak pojd, teďka jako si řekneme, co to bude obnášet a budeš prostě se připravovat,“ to tam neproběhlo a myslím si, že by to tam mělo proběhnout.* [173], I5: *No, že by to někdo řekl: „Teď vás připravujeme na život po dětském domovu,“ tak to nee. To vždycky vyplynulo z nějaké té situace (...).* [500]. Z výpovědí informantů vplynuly také osobní strachy a obavy z toho, co je může potkat po odchodu a na co je nikdo nepřipraví: I1: *Že nečekané výdaje, akorát. Že prostě bude potřeba některé věci dokoupit, které se časem rozbijou nebo pokazí, elektronika se dostává na Vánoce (...)* [104]. Další informanty percipovanou překážkou je nefungující rodina: I2: *jo a do toho vlastně ještě mám problémové rodiče, musela jsem řešit rodiče,* [253], I3: *(...) já jsem byl od mých pravých rodičů odebrán, protože, tam to nějak moc nefungovalo, tak jsem byl jako že předán do pěstounské péče, tam jsem byl tak 8 roků, asi. A pak jsem byl [...] a teď jsem vlastně rok a 7 měsíců (?) v domově, tak nevím, kolik mám sourozenců, nevím jaké, protože to mě byly možná míň než 3 roky, a to si nepamatuju.* [366], I5: *Když to děcko jede třeba dom na tu dovolenku, k té rodině svojí, tak přece jenom tam nemá ten vzor té rodiny, jak má fungovat a v tom domově ho taky nemá, jelikož prostě tam je 8 dětí a jsou tam tři vychovatelé. (...)* [664]. O omezené podpůrné síti mladých lidí z péče oproti vrstevníkům z přirozeného sociálního prostředí hovoří už Stein (2006; dále také Wade, 2008; Sulimani-Aidan, 2017). V souladu se zjištěními Sulimani-Aidan (2018), někteří mladí lidé z péče hovoří o nedostatku potřebné podpory stran nefunkční rodiny, a někdy až potřebě kterou sami pociťují — podpořit své biologické rodiče — viz dále — I2: *V tomhle ohledu právě ne. Jediné, co mě napadá jako co tam tak sedí, tak finanční podporu, že bych od nich mohla mít, ale tak s tou moc počítat jako nemůžu, protože teda momentálně to je tak, že rodiče dluží peníze mně, protože od té doby, oni se teda rozvedli, totiž co já jsem nastoupila do*

dětského domova, tak zrovna se rodiče rozvádějí. A oba mně teďka teda dluží peníze. Takže jako je hodně blbě, že já od nich opravdu nemůžu počítat s žádnou finanční podporou. Protože třeba teďka budu mít dvacetiny a potřebuju, protože jsem si koupila, nikdo mně prostě nekoupí dort, tak já jsem si koupila drahej dort, sama, ke dvacetinám. A i když budu mět pěknou výplatu, tak jsem si objednala ještě něco dalšího sama k narozeninám. A prostě nevyjdu, jo, úplně jako ideálně. Jako budu mět samozřejmě peníze, protože zas nejsem úplně jako negramotná, ale říkala jsem si, že by se hodilo ještě něco. Tak jsem je poprosila, jestli bych mohla dostat nějaké peníze od nich, protože to je normální, že jo, ať můj přítel, když nevyjde s výplatou, tak poprosí mámu. Ale... u nás v rodině je to tak blbě nastavené, že u nás to úplně normální není. Takže vlastně peníze, které potřebuju na vyžití dohromady se splátkou, kterou teda konečně z nich vydoluju, dostanu ke dvacetinám, no takže jako. To je- (...) -v tomhle ohledu blbě. (...) No jako hlavně teda ta máma. Táta je teda... Táta v tomhle úplně není schopnej, no. Táta, tam spíše jako usiluju o tu psychickou podporu, dávat se, jak bych řekla, no. Ale jako máma jo (...) [231] Mezi jinými participanty výzkumu uváděnými překážkami jsou zmiňovány například pocity lítosti spojené s odchodem, neurovnané vztahy během odchodu, v tranzičním období nastupující problémy s placením alimentů na dítě ze strany otce dítěte, nedostatek času ad.: I7: jako když jsem odcházela, tak mně přišlo, že se všechno bortí a takhle. Jako, chvilka jsem toho litovala, jako že odcházím, a tak, prostě. [1000], I2: (...) takže je to tohle, že prostě ostatní spolužáci vlastně že jo dojdou, a prostě mají uvařené. Jediný, co tak si musí uklidit pokoj. Třeba. Jo, takže tohle, s tímhle hrozně bojuju a dělá mi to strašné problémy, že prostě... jak kdybych jim záviděla, nebo já prostě nevím, jako jo, že prostě- (...) [249] (...) — že to mají tak jednoduše a prostě nadávají, že se nestíhají učit, třeba jo, nebo jo. A já si říkám „proboha, co jako děláte celý dny,“ že nestíháte. [250].

VÝSLEDKY

Cílem textu bylo porozumět, jak sami mladí dospělí, kteří se připravují na odchod z dětských domovů nebo nedávno tento opustili (ne déle než před šesti lety), interpretují význam této přípravy pro jejich budoucí samostatný život. Tato aktuální a nedostatečně prozkoumaná oblast (viz např. Běhouňková, 2012) by měla být dále výzkumně rozvíjena. Z realizovaného výzkumu vyplynulo, že příprava začíná pro mladé lidi z péče okolo 15. roku, tedy shodně se vstupem a participací na projektech: I3: (...) asi ty akce, jako že mě na to začaly připravovat... na odchod. [320]. Informanti také zmiňují zvýšenou iniciativu vychovatelů dětského domova jako součást počátku přípravy: I8: Spíš nám to takhle řekli... vychovatelé, že [...] se máme osamostatnit a máme dělat něco sami. [1064], I1: Většinou nám to říkají už předem, že vlastně už byste se měli nějak připravovat, že vlastně tady nebudem celých život (...) [21]. Na přípravě na odchod mladých lidí z dětských domovů se podílí široké spektrum pedagogických i nepedagogických pracovníků včetně všech osob pracujících v rámci dětského domova. Akt odchodu obvykle neznamená přerušování kontaktů s těmi pomáhajícími pracovníky, s kterými mladí lidé navázali rapport, a i přes možný výskyt konfliktů si tito mladí lidé udržují i nadále se zařízeními/pracovníky kontakt. Shodně s pracovníky DD (viz Blahová, 2020) považují někteří mladí lidé z péče za problematický překotný odchod jiných mladých lidí z péče, a problematizují či reflektují i svůj vlastní překotný odchod. Shodně s nimi

také spatřují svůj přístup a vlastní iniciativu jako nejdůležitější součást přípravy a reflektují nefunkčnost svých rodin. O rolových modelech rodičů viz Van Ijzendoorn et al. (2008, cit. dle Lumos, 2017), a opakování negativních modelů rodičů viz Jackson (2010), v tomto textu viz I5: [664]. Řeší ubytování, profesi i finanční gramotnost, které se částečně obávají nebo reflektují obtíže s ní. Na rozdíl od pracovníků dětských domovů (Blahová, 2020) vidí jako přínos do přípravy vliv jiných než pedagogických či sociálních pracovníků. Informanty jsou zmiňováni např. mentoři — viz I1: [42] v tomto textu; Sulimani-Aidan (2017) řadí mentoring mezi tranziční most. Více o mentoringu a sociální opoře mladých lidí z péče viz článek Lazara, Blahové (2020). Dále jsou to také dobrovolníci, asistenti, kdokoli z přirozeného sociálního prostředí. Shledáváme, že se mladí lidé v průběhu přípravy i po odchodu z dětského domova potýkají s řadou překážek, se kterými by jim nasměrování z pozice doprovázejícího subjektu mohlo významně pomoci a proces by takováto podpora významně usnadnila. Kromě spolehlivé osoby, na kterou by se mladí lidé mohli obracet, by měli mladí lidé z péče využívat vztahy se stabilními členy své sociální sítě, kteří by jim byli schopni pomoci s tranzicí. Vazby mezi mladými lidmi a sociálními pracovníky je nutné dále posílit, pro mladé lidi je žádoucí návaznost na kurátora pro dospělé. Je vhodné poskytnout jim čas na sblížení se sociálními pracovníky, kteří by jim měli do života nově vstoupit, aby mohla být navázána oboustranná důvěra. Potřebují smysluplně uvést do nastávající nové situace a také více komunikovat o svých možnostech s pracovníky k tomu určenými, s nimiž mají vztah důvěry navázán, z něhož cítí zájem a jsou si jistí jejich podporou (oporou). Je pro ně důležitý individuální přístup pracovníků, ale také sbírání zkušeností, které by jim pomohly v případě řešení obtížné životní situace. Podle mladých lidí z péče je nejdůležitější osobou v rámci přípravy na tranzici právě samotný mladý člověk, těsně v závěsu za vlastní iniciativou však stojí samotní vychovatelé/klíčoví pracovníci — shodně se *Studii systému následné péče o ohrožené děti po dosažení zletilosti* (2015), kde se konstatuje, že děti považují setkání se sociálními pracovníky častěji za zbytečná a postrádají jejich význam, k sociálním pracovníkům nemají zvláštní vztah. Naši informanti nevedli tento narativ tak tvrdě, jak se promítlo ve *Studii systému následné péče o ohrožené děti po dosažení zletilosti* (2015: 78), avšak bylo patrné, že sociální pracovníci z pohledu mladých lidí připravujících se na odchod z péče nejsou těmi nejkřivějšími pracovníky v rámci přípravy, stávají se důležitými pouze tehdy, pokud mladé lidi osloví a začnou se o ně více zajímat — lze tedy říci, že vztahy zde fungují pouze na individuální úrovni, od čehož se odvíjí důvěra mladých lidí a ochota k hlubší spolupráci. V žebříčku důležitosti v období přípravy jsou dalšími pracovníky obvykle ředitelé či zástupci. Sociální pracovníci jsou pro ně z velké části pouze administrativní pracovníci (viz např. Kasanová, 2008), kteří — a to pouze v případě SP OSPOD — přichází na řadu v rámci řešení různých situací a problémů až za těmito. Ojediněle se vyskytnou mladí lidé, kteří mají blízký vztah se svým sociálním pracovníkem — v dětském domově, kurátorem, sociálním pracovníkem OSPOD, a to zejména v případě, kdy tento projeví o mladého člověka zájem — stává se tak součástí života mladých lidí, a jedině v tomto případě jdou mladí lidé se svými problémy za těmito pracovníky. Pro ostatní mladé lidi jsou tito spíše rutiněři, které vídají jednou za určitou dobu. Sociální pracovník v období přípravy přichází na řadu zejména tehdy, pokud se vztahy mezi mladými lidmi z péče a pracovníky dětských domovů začnou komplikovat. V tom případě, kdy jsou schopni mladým lidem

nabídnout účinnou pomoc, se opět ve vnímání mladých lidí dostávají na významnější místo. V situaci přípravy jsou si mladí lidé dle svých vyjádření vědomi svého přístupu, který, ať už je jakýkoli, dále směřuje a ovlivňuje to, jakým směrem se v přirozeném sociálním prostředí vydají. Může jít o rozhodnutí z DD odejít, které může být později mladým člověkem dále diskutováno, zvažována je správnost volby odejít, nebo rozhodnutí „vzepřít se“ modelu své nefunkční rodiny, a snaha dostat se ve svém životě co nejdál/ke svému vlastnímu vytyčenému cíli. Proto je pro ně důležité participovat na rozhodnutích, která se jich týkají. V rámci přípravy na tranzici a participaci na ní mluví mladí lidé o postupné specializaci s postupným věkem a blížícím se odchodem z péče. Dále pro mladé lidi z péče představuje pro přípravu velký význam účast na projektech, vzdělávání, jejich vlastní aktivity včetně plánování, hledání informací, komunikace s vychovateli, jakákoli forma práce a hledání bydlení, vazby na PSP a rodinu. Věříme, že k úspěšné tranzici mladých lidí a usnadnění přechodu mladých lidí do přirozeného sociálního prostředí by pomohlo včasné a hlouběji edukovat všechny mladé lidi z péče o kurátorovi pro dospělé, zapojit tohoto pomáhajícího pracovníka do přípravy dříve, umožnit vznik raportu a důvěry mezi mladým člověkem a kurátorem pro dospělé. Dále jsme přesvědčeni, že by pomohlo zapojit více sociální pracovníky do přípravy, zejména sociálního pracovníka v dětském domově, případně tuto složku posílit o sociálního pracovníka, který by se mladým lidem v přípravě na tranzici věnoval. Konstatujeme, že podpora a pomoc ve stávající podobě vzhledem k různým výzkumným zjištěním je stále nedostačující.

Pomoci by také mělo omezení střídání sociálních pracovníků mladých lidí v období přípravy na odchod z péče (alespoň od 15. roku mladého člověka) nebo zapojení úspěšné začleněné (funkční, samostatné, soběstačné) osoby z přirozeného sociálního prostředí do pomoci mladým lidem s tranzicí (formou mentorů, asistentů, dobrovolníků, absolventů péče ad. ...). Jako vhodné se jeví zajistit adekvátní podporu mladých lidí v přípravě také v pozdějších fázích — tedy i po odchodu z péče, kdy tranzitní období pokračuje — ať už formou nabídky specializované a dostupné pomoci a služeb skrze sociální pracovníky, nebo zajištěním dostupného bydlení pro mladé lidi z péče. Oblastí, kde by se měl hledat způsob, jak mladým lidem pomoci, poradit, zprostředkovat užitečné informace a podněty... se stále zdá být finanční gramotnost.

S odkazem na to, co říkají Zákora, Jandová, Hradilková a kol. (2019) lze v porovnáním s výpověďmi participantů výzkumu konstatovat, že se sice mladí lidé podílí určitou mírou na své přípravě, mají možnost se pracovníků zařízení ptát, mohou do jisté míry rozhodovat o tom, zda budou nebo nebudou součástí nějakého přípravného projektu, zda budou chodit na brigády a přivydělávat si, zda se budou účastnit volnočasových aktivit, mohou rozhodovat o tom, zda dál budou studovat, a zda zůstanou v dětském domově na dobrovolný pobyt či nikoli. V některém zařízení mají možnost samostatného pobytu v tzv. přípravném bytě nebo na garsoniéře. Mladí lidé chápou, co spadá do jejich přípravy na tranzici. Mají hrát podstatnou roli ve své přípravě na tranzici, ale z dostupných materiálů se nezdá, že by mladí lidé byli „hlavním organizátorem své vlastní tranzice“. Převládá však tento trend a mladí lidé se stávají stále významnější součástí své přípravy — myšleno s postupujícím věkem mladého dospělého, i vzhledem k roku, ve kterém tranzice mladého člověka proběhla. Je vhodné podporovat tuto tendenci a posílit participaci mladých lidí na plánování a organizaci jejich přípravy na odchod z péče.

SHRnutí

Cílem bylo zjistit, jak mladí dospělí (ve věku 15 a více let) interpretují význam přípravy na odchod z instituce dětského domova do přirozeného sociálního prostředí. Jako mediátor přípravy vystupují zejména projekty. Ty jsou nejsignifikantnější součástí přípravy bez ohledu na věk a fázi tranzice mladého člověka. Významnou součástí jsou také aktéři přípravy. Nejvýznamnější úlohu mají zejména vychovatelé, ředitelé a zástupci dětských domovů. Nejvýznamnější úlohu mají nefunkční rodiče, případně jakýkoli nepodporující pomáhající pracovník (pedagog ve škole, pracovník v zařízení). Jako součást přípravy je vnímáno také studium. Pro mladé lidi se zkušeností pobytu na „garsoniére“ je tato součást přípravy zejména spojená s přípravou na samostatnost a soběstačnost. Další důležité součásti přípravy je zacházení s penězi a celkově finanční gramotnost, vlastní iniciativa mladých lidí, a také ubytování po odchodu z péče. V období přípravy mladí lidé narážejí na střídání sociálních pracovníků těsně před odchodem z péče. Představuje to pro mladé lidi společně s neznalostí institutu kurátora pro dospělé překážku v tranzici. Překotný odchod, konflikt v dětském domově v období přípravy, nesdělení, že příprava začíná (neohrazení tohoto procesu z pozice autorit) a případná nedostatečná komunikace o přípravě jsou dalšími překážkami v přípravě na tranzici.

LIMITY VÝZKUMU

Je nutné brát v potaz, že se nám do výzkumu podařilo zapojit pouze mladé lidi, kteří aktuálně v péči byli, anebo mladé lidi, kteří se do přirozeného sociálního prostředí zařadili bez větších problémů, a lze je tak označit jako úspěšně zařazené mladé lidi se zkušeností přípravy na odchod z péče. Z výzkumu tak vypadávají výpovědi informantů, kteří po odchodu z péče v přirozeném sociálním prostředí neuspěli.

POUŽITÉ ZDROJE:

- ARNETT, J. J. 2000. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.
- ATTAR-SCHWARTZ, S. Sibling Support: The Reports of Israeli Adolescents in Residential Care. In: Buchanan A., Rotkirch A. (Eds.). *Brothers and Sisters*. Palgrave Macmillan, Cham, 2021, 69–86.
- BIGGART, A. a WALTHER, A. 2006. Coping with yo-yo transitions. Young adults' struggle for support, between family and state in comparative perspective. I. In Carmen LECCARDI a Elisabetta RUSPINI (Eds.) *A new youth? Young people, generations and family life*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- BECHYŇOVÁ, V., BUBLEOVÁ, V. 2007. In: Bechyňová, V., a kol. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: Ireas.
- BLAHOVÁ, P. A. 2020. Preparing Young People for Leaving Children's Homes. *Social Work / ERIS Journal — Summer 2020*, 20(4), 35–53.
- BĚHOUNKOVÁ, L. 2012. *Fenoménu odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze

- a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga.
- BIEHAL, N., CLAYDEN, J., STEIN, M., WADE, J. Moving On: Young People and Leaving Schemes. Her Majesty's Stationery Office, London. 1995.
- BURDA, V., FESTOVÁ, J., ÚLOVCOVÁ, H., VOJTĚCH, J. *Přístup mladých lidí ke vzdělávání a jejich profesní uplatnění*. Praha: NÚOV. 2003. Dostupné z: www.nuov.cz
- CASHMORE, J., PAXMAN, M. Wards Leaving Care: Follow Up Five Years Later. *Children Australia*, 2006. 31(3), 18–25.
- COURTNEY, M. E., CHARLES, P., OKPYCH, N. J., NAPOLITANO, L., HALSTED, K. Findings from the California Youth Transitions to Adulthood Study (CalYOUTH): Conditions of foster youth at age 17. Chicago, IL: Chapin Hall at the University of Chicago. © 2014 Chapin Hall at the University of Chicago. 2014.
- COURTNEY, M. E., DWORSKY, A. Early Outcomes for Young Adults Transitioning from Out of Home Care in the U. S. A., *Child and Family Social Work*, 2006. 11(3), 209–219.
- COURTNEY, M. E., HUGHES-HUERING, D. The Transition to Adulthood for Youth Aging Out of the Foster Care System. In: C. F. W. OSGOOD, E. M. FOSTER, G. RUTH (EDS.). *On Your Own Without A Net: The Transition to Adulthood for Vulnerable Populations*. 2005. Chicago, IL: University of Chicago Press, 70–85.
- COURTNEY, M. E., OKPYCH, N. J., PARK, K., HARTY, J., FENG, H., TORRES-GARCÍA, A., SAYED, S. Findings from the California Youth Transitions to Adulthood Study (CalYOUTH): Conditions of youth at age 21. Chicago, IL: Chapin Hall at the University of Chicago. 2018.
- DIXON, J., STEIN, M. Leaving Care in Scotland: The Residential Experience. *Scottish Journal of Residential Child Care*, 2003. 2(2), 7–17.
- DUNOVSKÝ, J., et al. 1995. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, spol. s r. o.
- EEAGRANTS. *Tři kroky k samostatnému životu — Průvodce sociální prací a komunikací s dospívajícím dítětem v náhradní rodinné péči*. Praha: Kruh rodiny, o.p.s., a Nadační fond J&T. 2016.
- ERIKSON, E. H. 1967. *Childhood and society*. Harmondsworth: Penguin Books.
- FRANSSON, E., STOR?, J. 2011. Dealing with the past in the transition from care. a poststructural analysis of young people's accounts, *Children and Youth Services Review*. 33(12), pg. 2519–2525.
- GREENEN, S. a POWERS, L. E. 2007. ?Tomorrow is Another Problem: The Experiences of Youth in Foster Care During their Adulthood?, *Children and Youth Services Review*. 29(8) 1085–1101. DOI: 10.1016/j.childyouth.2007.04.008.
- HAVIGHURST, R. J. 1952). *Developmental tasks and education*. (2. ed., vii, 100 s.) New York: McKay Company.
- HANUŠOVÁ, J. 2006. *Násilí na dětech — syndrom CAN*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.
- HANZLÍKOVÁ, I. (2019) O nás, ale s námi — proč je důležitá participace dětí. In: JŮZOVÁ KOTALOVÁ, K.; POLÁKOVÁ, J.; HOUŠKA, P. (EDS.) *Inovace v práci s ohroženými dětmi a rodinami*. Praha: MPSV, 2019. ISBN 978-80-7421-199-7: <http://www.pravonadestvi.cz/soubor.php?name=publikaceinovace-v-praci-s-ohrozenymi-detmi-a-rodinamifinal>
- HART, R. A. 1992. *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. Florence: International Child Development Centre.
- HART, R. A. 1997. *Children's Participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. Routledge.
- HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Nakladatelství Portál.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HOFBAUER, B. 2002. *Participace dětí a mládeže na životě společnosti: přání, potřeba nebo reálná možnost*. Praha: IZV MŠMT Hořovice a občanské sdružení DUHA.
- Institut projektového řízení a. s. 2015. *Studie systému následné péče o ohrožené děti po dosažení zletilosti*. Dostupné z: <http://www.knihovnanrp.cz/wp-content/>

- uploads/2019/05/STUDIE-SYSTEMU-NASLEDNE-PECE.pdf
- Child Welfare Information Gateway. What is Child Abuse and Neglect? Recognizing the Signs and Symptoms. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau. 2019. Dostupné z: <https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/whatiscan.pdf>
- CHILD WELFARE INFORMATION GATEWAY. How the child welfare system works. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Children's Bureau. 2020. Dostupné z: <https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/cpswork.pdf>
- IPSOS. Integrace dětí z dětských domovů do společnosti. 2015. [cit. 2020-01-27]. Dostupné z: https://www.ditearodina.cz/images/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/Pruzkum_Integrace-deti-z-detskych-domovu-do-spolecnosti.pdf
- IPSOS. *Integrace dětí z dětských domovů do společnosti*. 2015. [cit. 2020-01-27]. Dostupné z: https://www.ditearodina.cz/images/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/Pruzkum_Integrace-deti-z-detskych-domovu-do-spolecnosti.pdf
- IPSOS TAMBOR. 2015. *Jsou na odchod do běžného života připraveny děti z dětských domovů?* [online]. [cit. 9. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.ipsos.com/cs-cz/jsou-na-odchod-do-bezneho-zivota-pripraveny-deti-z-detskych-domovu>
- IPR. Analýza inovativních postupů a služeb pro rodiny a děti v České republice. 2017. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/soubor.php?name=analyza-inovativnich-postupu-a-sluzeb-pro-rodiny-a-deti-v-ceske-republice2017>
- JACKSON, S. 2010. *Education for Social Inclusion: Can We Change the Future for Children in Care?*, based on *Inaugural Professorial Lecture delivered at the Institute of Education*, London, 27 April.
- JAHNUKAINEN, M. High-Risk Youth Transitions to Adulthood: A Longitudinal View of Youth Leaving the Residential Education in Finland. *Children and Youth Services Review*, 2007. 29(5), 637–654.
- JANSKÝ, P. 2004. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- HÄGGMAN-LAITILA, A., SALOKEKKILÄ, P., KARKI, S. Transition to Adult Life of Young People Leaving Foster Care: A Qualitative Systematic Review. *Children and Youth Services Review*, 2018. 95(C), 134–143.
- KASANOVÁ, A. 2008. *Spríevodca sociálneho pracovníka: I. Rodina a deti*. Nitra: Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva.
- KUSÁ, O., HANZLÍKOVÁ, I., KRÍŠOVÁ, D. a ĎORŮ, M. *Role partnerského přístupu a skupinové práce v přípravě dětí na odchod z dětského domova: Průvodce pro vychovatele, vychovatelky i další pracovníky a pracovníce v dětských domovech* [online]. Praha: Vteřina poté, 2017 [cit. 13. 11. 2020]. ISBN 978-80-906928-0-0. Dostupné z: <http://www.vterinapote.cz/static/useruploads/files/metodicky-pruvodce.pdf>
- KINDLE, B., DENNIS, K., OKPYCH, N. J., TORRES GARCÍA, A. Findings from the California Youth Transitions to Adulthood Study (CalYOUTH): Conditions of Youth at Age 19: Los Angeles County Report. Chicago, IL: Chapin Hall at the University of Chicago. 2017.
- LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. 1998. *Vývojová psychologie*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada.
- LANGMEIER, J., A KREJČÍŘOVÁ, D. 2006. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing a.s.
- LANGMEIER, J.; MATĚJČEK, Z. 1968. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- LAZAR, P., & BLAHOVÁ, P. A.-M. 2020. Využití mentorství u mladých dospělých opouštějících ústavní a ochrannou výchovu při návratu do přirozeného sociálního prostředí. *Sociální pedagogika/Social Education*, 8(2), 100–114.
- MACDONALD, R. 1997. *Youth, the ?Underclass? and Social Exclusion*. London: Routledge. ISBN: 978-0415158305.

- MACEK, P. 1999. *Adolescence: Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál.
- MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MATĚJČEK, Z. 1986. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.
- MATĚJČEK, Z. 1992. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SNP.
- MPSV. 2017. *Zprávy o příčinách umístování dětí mimo vlastní rodinu z perspektivy orgánů sociální péče* [online]. Praha: MPSV. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/637531/Zprava.pdf/86ee24d6-04a5-3b0a-a6ec-d0e4be11336a>.
- MUNRO, E. R., PINKERTON, J., MENDES, P., HYDE-DRYDEN, G., HERCZOG, M., BENBENISHTY, R. The Contribution of the United Nations Convention on the Rights of the Child to Understanding and Promoting the Interests of Young People Making the Transition from Care to Adulthood. *Children and Youth Services Review*, 2011. 33(12), 2417–2423.
- NAVRÁTIL, P. 2014. Zavádění participace dětí a mládeže v kontextu kvality péče v sociálních službách. In NOSÁL, I. A ČECHOVÁ, I. (eds.) *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami, Studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska*. Brno: Česko-britská o. p. s.
- NOSÁL, I. A ČECHOVÁ, I. 2014. *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami: studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska : sub-projekt PF 134 Inovace služeb a metod práce s ohroženými dětmi a rodinami: nové přístupy a příklady dobré praxe ze Švýcarska*. Brno: Česko-britská.
- NOVOTNÁ, M. A KREMLIČKOVÁ, M. 1997. *Kapitoly ze speciální pedagogiky pro učitele*. Praha: SPN.
- NOVOTNÁ, H., PTÁČEK, R., SMETÁČKOVÁ, I., MYŠKOVÁ, L., PTÁČKOVÁ, H., ONDER, J. Vliv náhradních forem péče v dětství na různé oblasti života v dospělosti. In: PACNEROVÁ, H., & MYŠKOVÁ, L. (EDS.). *Kvalita péče o děti v ústavní výchově*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015, 41–54.
- NÚV. Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče. Praha: NÚV. 2015. [cit. 21. 2. 2020]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/pracoviste_pro_certifikace/Standardy_kvality_pecce_o_deti.pdf
- NÚV. Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče a standardy kvality služeb ambulantních středisek výchovné péče. Praha: NÚV. 2018. [cit. 21. 2. 2020]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/file/3511_1_1/download/
- PACNEROVÁ, H., MYŠKOVÁ, L. (Eds.). *Kvalita péče o děti v ústavní výchově*. 2015. Dostupné z: http://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2018/10/Kvalita_pecce_o_deti_v_UV_sbornik.pdf
- PECORA, P. J., WILLIAMS, J., KESSLER, R. C., DOWENS, C. A., O'BRIEN, K., HIRPI, E. *Assessing the Effects of Foster Care: Early Results from Casey National Alumni Study*. Seattle: Casey Family Programs. 2003.
- Prevent Child Abuse America. *Fact sheet: Emotional Child Abuse*. 2016. Dostupné z: <http://www.preventchildabuse.org/images/docs/emotionalchildabuse.pdf>
- PŘÍHODA, V. 1967. *Ontogeneze lidské psychiky II: Vývoj člověka od patnácti do třiceti let*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- ROGERS, R. 2011. ?I Remember Thinking, Why Isn't There Someone to Help Me? Why Isn't There Someone Who Can Help Me Make Sense of What I'm Going Through??: ?Instant Adulthood? and the Transition of Young people Out of State Care, *Journal of Sociology*. 47(4). 411–426.
- ROZUM, J. A KOL. *Probační programy pro mladistvé*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011.
- SEGINER, R. Future Orientation in Times of Threat and Challenge: How Resilient Adolescents Construct Their Future. *International Journal of Behavioral Medicine*, 2008. 32(4), 272–282.
- SHIER, H. 2006. *Pathways to Participation Revisited, Dialogue and Debate*. New Zealand:

- Association for Intermediate and Middle Schooling,
 SOCIOFAKTOR, S.R.O. Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti. 2015. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/stahnout-soubor/optimalizacerizeni>
- STEIN, M. 2006. Research Review: Young People Leaving Care. *Child And Family Social Work*, 11, 276–279.
- STEIN, M. 2008. Transitions from care to adulthood. International Research and Practice. In: STEIN, M. & MUNRO, E.R. (Eds.) *Transitions from care to adulthood. International Research and Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- STEIN, M., MUNRO, E. R. (EDS.) *Transitions from Care to Adulthood. International Research and Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers. 2008. 54(2), 287–289.
- SULIMANI-AIDAN, Y. Barriers and Resources in Transition to Adulthood Among At-Risk Young Adults. *Children and Youth Services Review*, 2017a. 77(C), 147–152.
- SULIMANI-AIDAN, Y., BENBENISHTY, R. Future Expectations of Adolescents in Residential Care in Israel. *Children and Youth Service Review*, 2011. 33(7), 1134–1141.
- SULIMANI-AIDAN, Y., BENBENISHTY, R., DINISMAN, T., ZEIRA, A. Care Leavers in Israel: What Contributes to Better Adjustment to Life After Care?, *Journal of Social Service Research*, 2013. 39(5), 704–18.
- SULIMANI-AIDAN, Y. 2017. Barriers And Resources In Transition To Adulthood Among At-Risk Young Adults. *Children And Youth Services Review*, 77, 147–152.
- SULIMANI-AIDAN, Y. 2018. Qualitative Exploration Of Supporting Figures In The Lives Of Emerging Adults Who Left Care Compared With Their Noncare-Leaving Peers. *Child & Family Social Work*. 24. 10.1111/cfs.12609.
- ŠÍPOŠOVÁ, I. 2007. *Vychovávateľ*. č. 6, s. 23.
- ŠTENCLOVÁ, V., ČECH, T. Příprava dětí na odchod z DD jako prevence neúspěšného začlenění do společnosti. 2018. In: *Studentská Socialia 2018: Ohrožení jedince v současné společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018.
- THOROVÁ K. 2015. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.
- UHLÍŘOVÁ, V. a kol. 2010. *Dítě ve výchově příbuzných* [online]. Praha: Rozum a cit. Dostupné z: <http://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/01/dite-ve-vychove-pribuznych.pdf>
- VÁGNEROVÁ, M. 2007. *Vývojová psychologie*, 2. díl. Praha: Karolinum.
- VÁGNEROVÁ, M. 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. vyd. Praha: Portál.
- VÁGNEROVÁ, M. a HADJ-MOUSSOVÁ, Z. 2003. *Psychologie handicapu II. část. Rodina a její význam pro rozvoj handicapovaného jedince*. 2. vyd. Liberec: TUL.
- VAN IJZENDOORN, M., Luijk, M., Juffer, F., IQ of children growing up in children's homes: a metaanalysis on IQ delays in orphanages, *Merrill-Palmer Quarterly*. 2008, 54, 341–66. In: Lumos. 2017. *Lumos Factsheet: The Risks* [online]. [cit. 25. 8. 2020]. Dostupné z: <https://www.wearelumos.org/resources/lumos-factsheet-risks>
- VANÍČKOVÁ, E. 1999. Sexuální násilí na dětech. Výskyt, podoby, diagnostika, terapie, prevence. Praha: Portál.
- VOCILKA, M. 1999. *Dětské domovy málo spolupracují s pediatry*. *Zdravotnické noviny*, ročník 49, číslo 38.
- WADE, J. 2008. The ties that bind: Support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38, 39–54.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.
- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.
- Zákon č. 383/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních

a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění dalších předpisů, a další související zákony, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. ZÁKORA, C.; JANDOVÁ, T.; HRADILKOVÁ, T.; a kol. (2019) Řešení situace dětí dlouhodobě umístěných v ústavní péči. In: Jůzová Kotalová, K.; Poláková, J.; Houška, P. (eds.) *Inovace v práci s ohroženými dětmi a rodinami*. Praha: MPSV, 2019. ISBN 978-80-7421-199-7.

Petra Anna-Marie Blahová

Department of Social Work Faculty of Social Studies

(Katedra sociální práce, Fakulta sociálních studií)

University of Ostrava in Ostrava (Ostravská univerzita)

Českobratrská 16, 702 00 Ostrava

ORCID ID: 0000-0002-2392-6346

petra.blahova@osu.cz